

3 KRONIKA²⁰²² 70

IZ ZGODOVINE LJUTOMERA

70
2022

KRONIKA

kronika.zzds.si/kronika

Iz zgodovine
Ljutomera

Uredil Miha Preinfalk

IZDAJA ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

<https://zzds.si>

Kronika 2022, letnik 70, številka 3 – Iz zgodovine Ljutomera

Odgovorni urednik/ Managing editor:

dr. Miha Preinfalk (Ljubljana)

Tehnična urednica/ Technical editor:

mag. Barbara Šterbenc Svetina (Ljubljana)

Uredniški odbor/ Editorial board:

mag. Sonja Anžič-Kemper (Pforzheim, Nemčija), dr. Aleš Gabrič (Ljubljana),
dr. Stane Granda (Ljubljana), dr. Katarina Keber (Ljubljana), dr. Miha Kosi (Ljubljana),
dr. Harald Krahwinkler (Celovec), Irena Lačen Benedičič (Jesenice),
dr. Tomaž Lazar (Ljubljana), dr. Hrvoje Petrić (Zagreb), dr. Vlasta Stavbar (Maribor),
dr. Imre Szilágy (Budimpešta) in dr. Nadja Terčon (Piran)

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.

© Kronika

Redakcija te številke je bila zaključena:

20. oktobra 2022

Naslednja številka izide/ Next issue:

februar/ February 2023

Prevodi povzetkov/ Translations of Summaries:

Manca Gašperšič - angleščina (English)

Lektoriranje/ Language Editor:

Rok Janežič, Jasmina Muhič

UDK/ UDC:

Breda Pajsar

Uredništvo in uprava/ Address of the editorial board:

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU / Milko Kos Historical Institute at ZRC SAZU
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

Letna naročnina/ Annual subscription:

za posameznike/ Individuals 25,00 EUR

za študente in upokojene/ Students and Pensioners 18,00 EUR

za ustanove/ Institutions 30,00 EUR

Cena te številke v prosti prodaji/ Single issue 20,00 EUR

Izdajatelj/ Publisher:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije

Aškerčeva cesta 2

SI-1000 Ljubljana

Transakcijski račun/ Bank Account:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije 02010-0012083935

Sofinancirajo/ Financially supported by:

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije/ Slovenian Research Agency
ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa/ ZRC SAZU, Milko Kos Historical Institute

Izid te številke so finančno podprli tudi:

Občina Ljutomer, Cleangrad, Krim, Filipič Srečko Transport, Teleing gradnje,

Avto Rajh, Makoter d. o. o. in M-Energetika.

ZRC SAZU
Zgodovinski inštitut
Milka Kosa

FILIPČ SREČKO
transport d.o.o.

TELEING
GRADNJE d.o.o.

CLEANGRAD

MAKOTER d.o.o.

m-energetika
energija za našo prihodnost

Računalniški prelom/ Typesetting:

Medit d.o.o.

Tisk/ Printed by:

Fotolito Dolenc d.o.o.

Naklada/ Print run:

420 izvodov/ copies

Revija Kronika je vključena v podatkovno bazo/ Kronika is indexed in:

Scopus; Historical Abstracts, ABC-CLIO; MLA International Bibliography; PubMed; ERIH Plus; Bibliography of the History of Art.

Na naslovni strani/ Front cover: Vladimir Potočnik: Ljutomer, olje na platno (oil painting), 2011, 100 x 150 cm (RKD 264, inv. št. 193)

Na zadnji strani/ Back cover: Grb Ljutomera / Coat of Arms of Ljutomer (RKD Občine Ljutomer, evid. list 251).

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4Ljutomer)(082)

IZ zgodovine Ljutomera / uredil Miha Preinfalk ; [prevodi povzetkov Manca Gašperšič - angleščina]. - Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2022. - (Kronika, ISSN 0023-4923 ; letn. 70, št. 3)

ISBN 978-961-6777-30-8
COBISS.SI-ID 127614979

40. zborovanje Zveze zgodovinskih društev Slovenije Izzivi slovenskega zgodovinopisja v 21. stoletju

Vljudno vabljeni na **40. zborovanje slovenskih zgodovinarjev**, ki bo potekalo **19. in 20. aprila 2023, v Novi Gorici**. Glede na to, da gre za jubilejno zborovanje, smo z organizacijo počakali na čas, ko močno upamo, da nam epidemija ne bo preprečila izvedbe dogodka v živo.

Poleg sodelujočih, ki se boste zborovanja udeležili s prispevki, prijazno vabljeni tudi vsi, ki bi se zborovanja želeli udeležiti le kot poslušalci in sodelujoči v diskusijah, ki bodo sledile posameznim prispevkom. V slednjem primeru se prijavite z e-pošto na info.zzds@gmail.com, **do 20. februarja 2023**.

Veselimo se vsebinsko in metodološko bogatega jubilejnega zborovanja, ki bo, tako si želimo, obravnavalo vsa zgodovinska obdobja!

Kotizacija za zborovanje znaša 60 evrov, v zadnjem mesecu pred zborovanjem pa 70 evrov; vključevala bo tudi osvežitev med odmori. Plačilo kotizacije bo mogoče od 30. januarja 2023 dalje. O tehničnih podrobnostih glede plačila vas bomo pravočasno obvestili na spletni strani Zveze zgodovinskih društev Slovenije (<https://zzds.si/>) in prek zgo-liste.

Vodstvo ZZDS

KAZALO

Razprave

Miha Preinfalk:	Ljutomer – majhna, a samozavestna prestolnica Prlekije.....	495
	Ljutomer – a small yet confident capital of Prlekija	497
Martin Bele:	Ljutomer v srednjem veku	499
Andrej Hozjan:	Posestne razmere na Ljutomerskem do razpusta zemljiških gospostev (1848).....	511
Tomaž Markovič:	Delitev zemljiške posesti Tomaža Ignaca barona Mauerburga v okolici Ljutomera	549
Boris Golec:	Hišna posest v trgu Ljutomer od njegovih začetkov do franciscejskega katastra	561
Igor Sapač:	Grad (Gornji) Ljutomer. Arhitekturnozgodovinski oris	611
Igor Sapač:	Grad Branek. Arhitekturnozgodovinski oris	659
Mojca Horvat:	Arhivski fond Magistrat Ljutomer (1535–1914)	739
Boris Golec:	Ne Murat in ne Pašič, pokristjanjeni Turki so bili drugi Lotmeržani	757
Metoda Kemperl:	Župnijska cerkev v Ljutomeru in zgodnjebaročna sakralna arhitektura v Prlekiji	765
Simona Kostanjšek Brglez, Boštjan Roškar:	Baročna oprema ljutomerske cerkve sv. Janeza Krstnika	783
Lilijana Urlep:	Slomšek Ljutomera ni obiskal samo enkrat, ampak dvakrat	797
Nina Ditmajer:	Franc Cvetko – slovenski Cicero	809
Tomaž Markovič:	Obrt v Ljutomeru skozi čas	819
Miha Šimac:	Ljutomerska fara v veliki vojni: paberki iz Nadškofijskega arhiva Maribor in časopisnih notic	839
Branko Vnuk:	Opus ljutomerskega slikarja Romana Fekonje (1868–1910) v luči časopisnih in drugih virov	857
Klemen Kocjančič:	»Najhujše zlo v Prlekiji«: <i>Polizei-Reiter-Abteilung</i> <i>Serbien</i> v Ljutomeru in okolici	895
Bogdan Kolar:	Ljutomerčan Jakob Kolarič – organizator in povezovalac Slovencev v Torontu.....	909
Matija Zorn, Peter Mikša:	Mejniki na štajersko-ogrski meji – nekaj primerov iz Občine Ljutomer in okolice.....	921
Klemen Kocjančič:	Ljutomer med slovensko osamosvojitveno vojno leta 1991	933
Srečko Pavličič:	Ali ste vedeli, da	947

Po razstavah

Splošna muzejska zbirka Ljutomer in Galerija
Ante Trstenjak (*Tomaž Markovič*)955

Gradivo

Domoznanska dejavnost Splošne knjižnice
Ljutomer (*Jasna Branka Staman*)961

Ocene in poročila

Ivan Rihtarič: Okraj Ljutomer 1945–1950.
Upravno-politična in gospodarska skica
(*Boštjan Zajšek*)967

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 27-9(497.412Ljutomer)"18"
DOI: <https://doi.org/10.56420/Kronika.70.3.11>

Prejeto: 29. 7. 2022

Lilijana Urlep

mag., arhivska svetovalka, Nadškofijski arhiv Maribor, Slomškov trg 20, SI-2000 Maribor
E-pošta: lilijana.urlep@nadskofija-maribor.si
ORCID: 0000-0003-3486-909X

Slomšek Ljutomera ni obiskal samo enkrat, ampak dvakrat

IZVLEČEK

Članek obravnava obiske (bodočega) lavantinskega škofa Slomška (1800–1862) v Ljutomeru in gradivo, ki je na razpolago na to temo. Slomšek je Ljutomer prvič obiskal leta 1837, ko je bil spiritual v celovškem bogoslovju, Ljutomer s celotnim mariborskim okrožjem pa je spadal pod sekovsko škofijo. Kot lavantinski knezoškof je Ljutomer oziroma, natančneje, ljutomersko župnijo edinkrat obiskal julija 1861, ko je opravil kanonično vizitacijo in birmovanje. Obiska sta se med seboj zelo razlikovala: obisk leta 1837 je potekal v neformalnem duhu, medtem ko so bila ob drugem obisku, ki je bil uradne narave, v ospredju predvsem pastoralna vprašanja.

KLJUČNE BESEDE

cerkvena zgodovina, župnija Ljutomer, trg Ljutomer, škof Slomšek, zgodovina morale

ABSTRACT

SLOMŠEK VISITED LJUTOMER NOT ONCE BUT TWICE

The article discusses the visits of the (future) bishop of Lavant, Anton Martin Slomšek (1800–1862) to Ljutomer and materials available for this topic. Slomšek first visited Ljutomer in 1837, when he served as a spiritual at the seminary in Klagenfurt and Ljutomer, along with the entire district of Maribor, belonged to the Diocese of Seckau. In the position of Prince-Bishop of Lavant, Slomšek paid the only visit to Ljutomer or, more accurately, the parish of Ljutomer, in July 1861, when he performed a canonical visitation and administered the Sacrament of Confirmation. The visits were very different: whereas that in 1837 took place in a highly informal atmosphere, the more official visit in 1861 focused on pastoral questions.

KEY WORDS

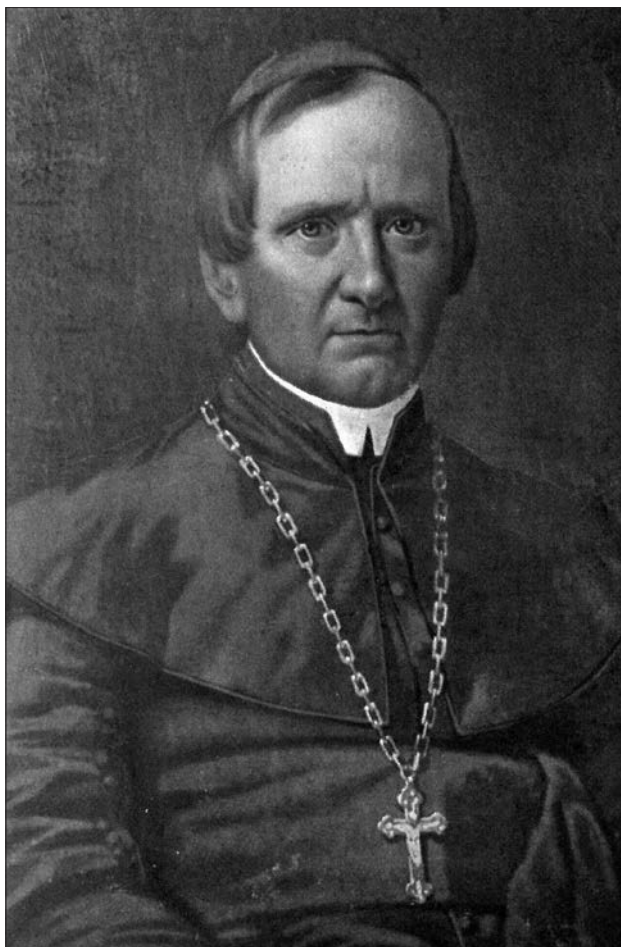
church history, parish of Ljutomer, market town of Ljutomer, Bishop Slomšek, history of morality

Uvod

Ljutomer je v preteklosti gostil številne cerkvene dostojanstvenike, na čelu s sekovskimi in lavantinskimi (danes mariborskimi) škofi. Med njimi je bil tudi lavantinski knezoškof Anton Martin Slomšek (1800–1862, lavantinski škof 1846–1862), duhovnik, pesnik, pisatelj, pedagog in narodni buditelj. Kot lavantinski škof je župnijo Ljutomer vizitiral leta 1861, torej dve leti po tem, ko je ob selitvi sedeža lavantinske škofije v Maribor leta 1859 celotno mariborsko okrožje, kamor je spadala župnija Ljutomer, prišlo pod lavantinsko škofijo. Čeprav Slekovec v Ljutomerski župnijski kroniki navaja, da je bil Slomškov obisk leta 1861 edina priložnost, ko »so bili Ljutomerčani tako srečni, da so tega preblaženega škofa v svoji sredi imeli«, ¹ se je Slomšek v Ljutomeru v resnici mudil že v času pred imenovanjem za škofa. To je bilo leta 1837, ko se je, takrat še spiritual v celovškem bogo-

slovju, podal na eno svojih počitniških potovanj. Med obiskom Ljutomera se je srečal z duhovniki in se seznanil z lepoto kraja ter okolice. Po selitvi škofijskega sedeža je z župnijo Ljutomer vzdrževal tudi pisne stike. V obdobju med selitvijo škofijskega sedeža in škofovo smrtjo leta 1862 sta si škofijski ordinariat in župnija izmenjala več dopisov, ki so se nanašali na različne zadeve, od finančnih do pastoralnih in personalnih.

Za preučevanje tozadevne tematike je na razpolago arhivsko gradivo, ki se nahaja v Nadškofijskem arhivu Maribor in deloma v Župnijskem uradu Ljutomer. Za iskanje podatkov o Slomškovih obiskih iz let 1837 in 1861 prideta v poštev gradivo iz Slomškove zapuščine (potopisi in gradivo, nastalo ob vizitaciji leta 1861) in Slekovčeva Ljutomerska župnijska kronika z naslovom *Trg in župnija Ljutomer*, ki je digitalizirana (digitalizacijo je opravil Pokrajinski arhiv Maribor) in dostopna prek spleta. ² O Slomškovih

Škof Slomšek (fotografijo upodobitve hrani Nadškofijski arhiv Maribor).

¹ SI PAM/X1700/002/004/001 Digitalizati krajepisno zgodovinske razprave Mateja Slekovca z naslovom *Trg in župnija Ljutomer* iz leta 1896, 2012, str. 543.

² SI PAM/X1700/002/004/001 Digitalizati krajepisno zgodovinske razprave Mateja Slekovca z naslovom *Trg in župnija Ljutomer* iz leta 1896, 2012 (<https://vac.sjas.gov.si/vac/search/file?uodid=1979654&cid=269219>).

pisnih stikih z Ljutomerom pričajo spisi in delovniki lavantinske škofijske pisarne. Čeprav je gradivo dostopno, do sedaj o Slomškovi stikih z Ljutomerom z izjemo Kovačičeve omembe v delu *Služabnik božji Anton Martin Slomšek, knezoškof lavantinski*,³ ni znanega ali zapisanega skoraj ničesar.

Kratek pregled cerkvenoupravne ureditve Ljutomera

Današnja župnija Ljutomer se je razvila na območju pražupnije Radgona s središčem pri cerkvi sv. Ruperta oziroma kasneje Janeza Krstnika v današnji avstrijski Radgoni. Župnik v Ljutomeru se prvič omenja leta 1328, leta 1410 sledi omemba cerkve s patrociniem sv. Janeza Krstnika. Nekateri avtorji in raziskovalci omenjajo možnost, da je imel Ljutomer stalnega župnika že okoli leta 1265, ko se omenja kot trg.⁴ Kot župnija se Ljutomer omenja 1455/56 v popisu salzburskih prebend.⁵ Župnija je prvotno spadala pod salzbursko nadškofijo. Leta 1495/96 je prišlo do inkorporacije celotne radgonske pražupnije, vključno z vsemi župnijami ter vikariati, ki so nastali na njenem ozemlju, sekovski škofiji.⁶ V sklopu jožefinskih cerkvenih reform je Ljutomer prišel pod sekovsko škofijo, leta 1859 pod lavantinsko. Do zadnjih sprememb je prišlo v tretjem tisočletju, ko je leta 2006 skupaj s celotno dekanijo pripadel novoustanovljeni murskosoboški škofiji.

Slomškov prvi obisk leta 1837

Slomšek se je v času, ko je bil spiritual v Celovcu, to je v letih 1829–1838, podal na več počitniških potovanj. Svoja doživetja je opisoval v popotnih dnevnikih ali potopisih, ki jih danes hrani Nadškofijski arhiv Maribor.⁷ Ohranjeni so trije potopisi (dva v celoti in eden deloma) iz let 1833, 1834 in 1837, iz različnih omemb pa lahko sklepamo, da je bilo teh potovanj še več. Možno je, da Slomšek vseh potovanj ni popisal ali pa se popisi preprosto niso ohranili. Slomškova počitniška potovanja niso bila namenjena samo raziskovanju in ogledovanju krajev, ampak so imela deloma tudi pastoralni in izobraževalni značaj. Na poti je Slomšek obiskoval različne kraje in župnije ter se srečeval s prijatelji in znanci, tudi literati in jezikoslovci. Na poti si je z veseljem ogledoval cerkve ter njihovo opremo, poslušal duhovnike pri pridiganju ter poskušal spoznati čim več dobrih in

slabih praks. Kot spiritual si je ogledoval bogoslovja v drugih škofijah ter se seznanjal z načinom vodenja in semenškim redom. Potopise sta pri sestavljanju Slomškovih biografij uporabljala tudi njegova prva biografa Franc Kosar⁸ in Franc Kovačič,⁹ za njima pa verjetno tudi Franc Hrastelj.¹⁰

Najstarejši ohranjeni potopis je iz leta 1833. Tega leta je Slomšek (deloma skupaj z bratom Valentinom) obiskal Salzburg, Linz, Dunaj, Gradec in nekaj krajev na Spodnjem Štajerskem (Malečnik pri Mariboru, Maribor, Spodnja Polskava, kjer se je srečal s svojim učiteljem in vzornikom Jakobom Prašnikarjem, Studenice, Sladka Gora, Celje, Vojnik, Nova Cerkev, Rečica, Solčava). Naslednje leto se je preko Pliberka odpravil v Mežico, od tam pa na Uršljo goro, od koder ga je pot preko Šentvida in Zavodnja zanesla v Šoštanj. Po Šoštanju je obiskal še Goro Oljko, Andraž nad Polzelo, Novo Cerkev, Vojnik in Špitalič. Ker je del zapiskov izgubljen,¹¹ njegove nadaljnje poti ni mogoče rekonstruirati. Kot piše Kovačič, je verjetno, da je na tem potovanju obiskal Gorico in Videm. Do tega sklepa je prišel na podlagi omembe v Slomškovih blagajniških izdatkih.¹² Naslednji potopis je iz leta 1837, ko je obiskal Koroško, Kranjsko, Hrvaško, Medžimurje in Spodnjo Štajersko. Na tem tretjem potovanju je obiskal Beljak, od koder se je preko Korenskega sedla odpravil na gorenjsko stran. Na Gorenjskem se je med drugim mudil v Kranjski Gori, na Bledu in v Ljubljani. Iz Ljubljane, kjer se je srečal s Prešernom in Metelkom, je odšel proti Dolenjski in Zagrebu. Na tem delu poti se je mudil v Stični, Novem mestu, Kostanjevici na Krki, Krškem, Brežicah in Dobrovi. V Zagrebu se je hotel srečati z jezikoslovcem Ljudevitom Gajem (1809–1872), vendar do srečanja zaradi Gajeve odsotnosti ni prišlo. Na Hrvaškem je obiskal še Varaždin in Štrigovo, kjer naj bi bil doma cerkveni oče sv. Hieronim. Po obisku Štrigove se je preko Razkrižja odpravil na (Spodnjo) Štajersko. Na Štajerskem je najprej obiskal Ljutomer, postanku v Ljutomeru pa je sledil obisk Velike Nedelje in Ptuja, kjer se je srečal s Petrom Dajnikom in Francem Muršcem, Spodnje Polskave (brez obiska Prašnikarja, ki je župnikoval na Polskavi, pač ni šlo), Slovenske Bistrice, domače Ponikve in Celja. Iz Celja se je odpravil nazaj v Celovec. Vsa potovanja je opravil deloma s potovalnim vozom in deloma peš.

Na potovanju leta 1837 je Slomšek 18. septembra obiskal tudi Ljutomer. Ob njegovem obisku je bil v Ljutomeru župnik Mihael Jaklin (1770–1847),

³ Več o tem v poglavju *Slomškov prvi obisk leta 1837*.

⁴ Kovačič, *Zgodovina*, str. 65; Höfler, *O prvih cerkvah*, str. 84.

⁵ Höfler, *O prvih cerkvah*, str. 84.

⁶ Prav tam; Kovačič, *Ljutomer*, str. 37; SI PAM/X1700/002/004/001 Digitalizati krajepisno zgodovinske razprave Mateja Slekovca z naslovom Trg in župnija Ljutomer iz leta 1896, 2012, str. 391.

⁷ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, VIII – Potopisi.

⁸ Kosar, *Anton Martin Slomšek*, str. 21–37.

⁹ Kovačič, *Služabnik božji*, str. 84–132.

¹⁰ Hrastelj, *Otrok luči: zgodovinska povest o Antonu Martinu Slomšku*.

¹¹ Zapiski so bili izgubljeni že v času, ko je Kosar pripravljali prvo Slomškovo biografijo (okoli ali pred letom 1863) (Kosar, *Anton Martin Slomšek*, str. 27).

¹² Kovačič, *Služabnik božji*, str. 110. Po pregledu gradiva iz Slomškove zapuščine tega podatka zaenkrat še ni bilo mogoče potrditi.

sekovski duhovni svetnik, dekan in okrajni šolski nadzornik,¹³ ki je v Ljutomeru pastiral med letoma 1816 in 1847.¹⁴ Pri pastoralu sta mu pomagala kaplana Jožef Kocmut (1803–1858, kaplan v Ljutomeru 1830–1848) in Franc Fras (1807–1848, kaplan v Ljutomeru 1836–1838).¹⁵ Celotna župnija je štela 4532 duš.¹⁶ Poleg župnijske cerkve sta bili v župniji še podružnični cerkvi sv. Roka in Sebastijana v Cezanjeh ter sv. Ane v Podgradju.

Župnija Ljutomer je bila v času prvega Slomško-vega obiska sedež dekanije Ljutomer, ki je – kot je bilo že omenjeno – spadala pod sekovsko škofijo. Pod ljutomersko dekanijo so spadale še župnije Križevci pri Ljutomeru, Mala Nedelja, Sv. Jurij/Videm ob Ščavnici, Sv. Anton v Slovenskih goricah, Svetinje, Kapela pri Radencih, Gornja Radgona ter kaplanija Veržej; v celotni dekaniji je živelo približno 24.469 vernikov.¹⁷ Sekovski škofiji je pripadal patronat nad župnijami Križevci, Mala Nedelja, Sv. Jurij ob Ščavnici, Sv. Anton v Slovenskih goricah ter Kapela pri Radencih. Nasprotno je patronat nad Svetinjami, Gornjo Radgono in Ljutomerom izvrševal štajerski verski sklad.¹⁸ Svetinje so nastale v času jožefinskih cerkvenih reform, Gornja Radgona pa se je iz radgonske župnije izločila leta 1811, zato je imel nad obema župnijama patronat pričakovano verski sklad.¹⁹ Drugače je bilo z župnijo Ljutomer. Ker je bila prvotno skupaj s celotno radgonsko pražupnijo inkorporirana sekovski škofiji, bi bilo pričakovati, da bo patronat ostal sekovski škofiji, vendar se je sekovski škof leta 1789 tej pravici odpovedal v korist štajerskega verskega sklada.²⁰

Svoja doživetja ob obisku Ljutomera je Slomšek v potopisu opisal na dveh straneh.²¹ Med že omenjenima Slomškovima biografoma, ki sta uporabljala potopise, obisk Ljutomera omenja samo Kovačič,²² medtem ko je Kosar ta del poti izpustil. Opis obiska Ljutomera (in tudi sam obisk) je dokaj kratek, vendar lahko iz njega razberemo marsikaj o naravi Slomško-vega obiska. Ta je imel bolj oseben ali neformalni značaj. Ker je opis vsebinsko zelo zanimiv in ker je tudi Kovačič izpustil nekaj podrobnosti, je prav, da poročilo podrobno predstavimo in analiziramo.

V potopisu je Ljutomer opisal kot na novo zgra-

jen kraj, ki je v pogostih požarih utrpel veliko škode, a je ravno zaradi tega po drugi strani veliko pridobil na trdnosti in eleganci stavb.²³ Pri tem je mislil na številne požare, ki so velikokrat pustošili po Ljutomeru, zadnji leta 1827.²⁴ Žal Slomšek v potopisu ne kraja ne župnijske cerkve ni podrobno opisal, čeprav je to pri drugih krajih pogosto storil, zlasti kadar so mu v oči padle posebnosti ali mu je videno zelo ugajalo. V Ljutomeru ga je prijazno sprejel župnik in dekan Jaklin, nato pa sta z enim kaplanom odšla na bližnji grič (verjetno Kamenščak), kjer si je z zanimanjem ogledal okolico. Po kosilu sta ga oba kaplana povabila v kaplansko vinsko klet na pokušno vina. Ob tem se je radostno spomnil na svoje kaplanske dni, ko je tudi sam ob podobnih priložnostih vabil prijatelje in znance v svojo vinsko klet ali na gorco na pokušno vina. Kot se je izrazil, se vabilu dobrih gospodov kaplanov ni mogel odzvati, ker, kot je zapisal, »gre osel samo enkrat na led«.²⁵ Pripomba se je nanašala na pripetljaj v Štrigovi, kjer so ga silili z močnim vinom, ki mu zaradi praznega želodca in dolge hoje ni dobro delo.²⁶ Zaradi te slabe izkušnje se je ljutomerskih in medžimurskih vin začel izogibati, čeprav sta mu kaplana zagotavljala, da niso tako nevarna in močna, kot se govori. Po obisku kaplanske kleti so vsi trije odšli v Jeruzalem, ki ga je opisal zelo pohvalno. V Jeruzalemu je omenil cerkvico sv. Ane in lepo viničarijo,²⁷ ki je pripadala grofom Wurmbrandom iz Gornje Radgone.²⁸ Pri tej omembi se zastavlja vprašanje, od kod Slomšku podatek o cerkvi sv. Ane. Na jeruzalemskem hribočku namreč stoji cerkev Marije sedem žalosti s kapelico sv. Ane, s cerkvico sv. Ane pa je verjetno mišljena ljutomerska podružnična cerkev sv. Ane v Podgradju. Zaradi tega lahko sklepamo, da je pri omembi cerkve sv. Ane v Jeruzalemu prišlo do pomote. Kot je opozoril že Kovačič, je v potopisih še nekaj drugih napak,²⁹ do katerih je verjetno prišlo zato, ker je Slomšek potopise sestavljal po vrnitvi s potovanj, ko so nekateri spomini že malce zbledeli. Je pa Slomšek z obiskom Jeruzalema zapustil župnijo Ljutomer in prišel na ozemlje župnije Sv.

¹³ *Personalstand der Sekular und Regularegeistlichkeit des Bisthums Seckau in Steyermark im Jahre 1837*, str. 81.

¹⁴ Kovačič, *Ljutomer*, str. 55.

¹⁵ Prav tam, str. 64.

¹⁶ *Personalstand der Sekular und Regularegeistlichkeit des Bisthums Seckau in Steyermark im Jahre 1837*, str. 81.

¹⁷ Prav tam, str. 81–82.

¹⁸ Prav tam.

¹⁹ Kovačič, *Zgodovina*, str. 332; Ambrožič, *Patronatno pravo*, str. 75.

²⁰ Kovačič, *Ljutomer*, str. 37.

²¹ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, VIII – 3, *Kurzer Überblick einer Ferialreise über Kärnten, Krain, Kroatien, die so genante Insel, und die untere Steyermark* [1837], str. 39–40.

²² Kovačič, *Služabnik božji*, str. 128.

²³ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, VIII – 3, *Kurzer Überblick einer Ferialreise über Kärnten, Krain, Kroatien, die so genante Insel, und die untere Steyermark* [1837], str. 39.

²⁴ Kovačič, *Ljutomer*, str. 43, 48, 74, 112 itd.

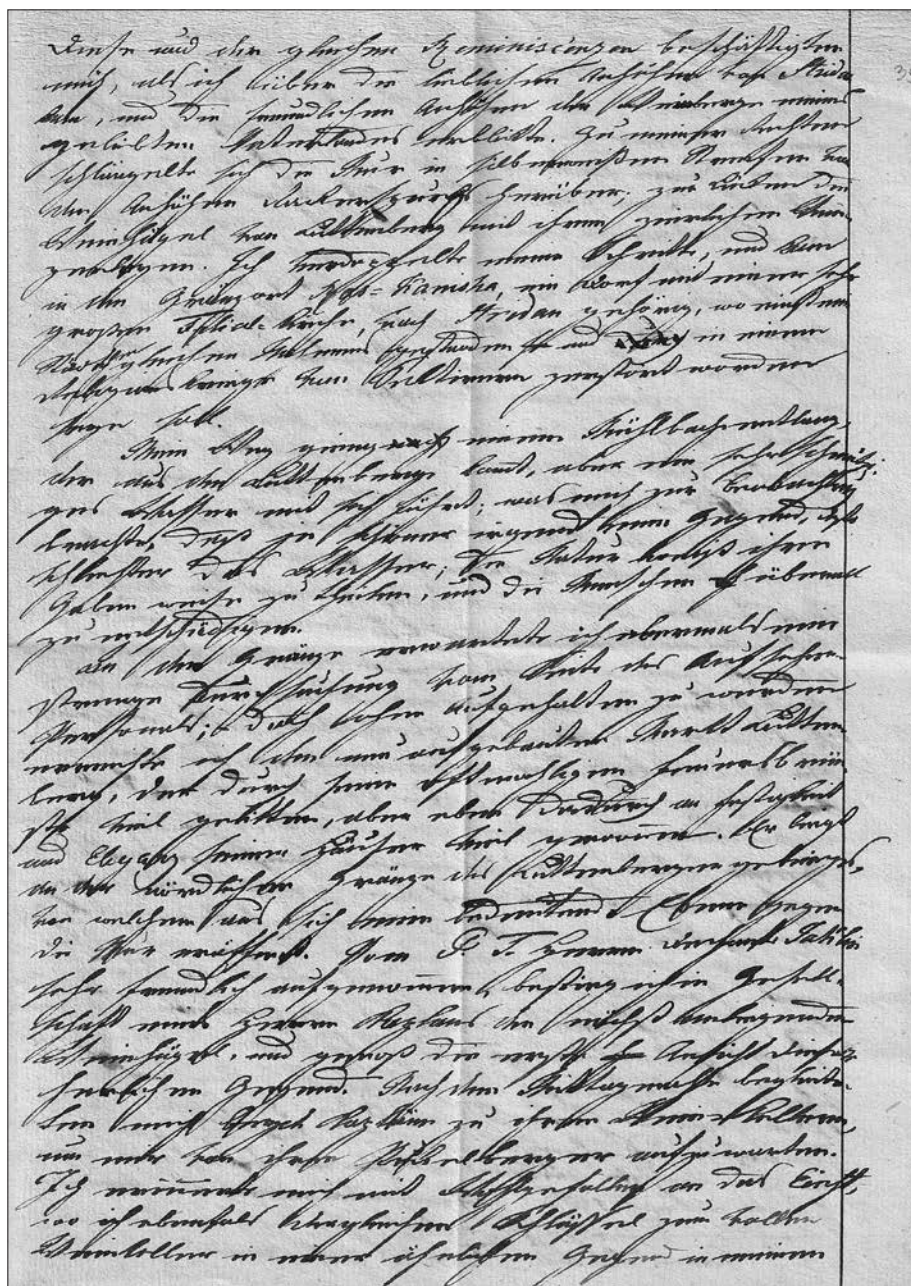
²⁵ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, VIII – 3, *Kurzer Überblick einer Ferialreise über Kärnten, Krain, Kroatien, die so genante Insel, und die untere Steyermark* [1837], str. 39–40.

²⁶ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, VIII – 3, *Kurzer Überblick einer Ferialreise über Kärnten, Krain, Kroatien, die so genante Insel, und die untere Steyermark* [1837], str. 35.

²⁷ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, VIII – 3, *Kurzer Überblick einer Ferialreise über Kärnten, Krain, Kroatien, die so genante Insel, und die untere Steyermark* [1837], str. 40.

²⁸ Verjetno danes Jeruzalemski dvorec. Za pomoč pri identifikaciji objekta se zahvaljujem Ivanu Frasu.

²⁹ Kovačič, *Služabnik božji*, str. 125.

Slomškov opis obiska v Ljutomeru leta 1837 (NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, VIII – 3, str. 39).

Miklavž pri Ormožu. Kljub temu velja omeniti, da je Slomšek zelo pohvalil lep razgled, ki se je ponujal iz Jeruzalema oziroma z Wurmbrandove viničarije: proti vzhodu na medžimursko gričevje in varaždinsko ravnino, proti zahodu na obronke Slovenskih goric s Sv. Urbanom – Destrnikom in ptujskim gradom, proti jugu na Haloze, proti severu na radgonske gorice in Muro,³⁰ ki je bila mejna reka z Ogrsko.

Slomšek bi v Jeruzalemu zelo rad poskusil grozdje, vendar jagode, čeprav je bilo že sredi septembra, še niso bile zrele. Tudi v Jeruzalemu, podobno kot že poprej v ljutomerski kaplanski vinski kleti, ni poskusil vina, čeprav so mu ga ponujali. Držal se je namreč načela, da, če je razgret, ne pije vina. Iz Jeruzalema je odšel v Svetinje, nato pa v Veliko Nedeljo.³¹

³⁰ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, VIII – 3, Kurzer Überblick einer Ferialreise über Kärnten, Krain, Kroatien, die so genante Insel, und die untere Steyermark [1837], str. 40.

³¹ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, VIII – 3, Kurzer Überblick einer Ferialreise über Kärnten, Krain, Kroatien, die so genante Insel, und die untere Steyermark [1837], str. 40–41.

Če na kratko povzamemo Slomškov obisk v Ljutomeru, lahko rečemo, da je imel bolj osebni značaj: namenjen je bil ogledovanju kraja in okolice ter obisku vinskih gor in kleti. Obisk kaplanske kleti je pri Slomšku zbudil spomine na čase, ki jih je kot kaplan preživel v vinorodnih krajih (Bizeljsko, Nova Cerkev). Čeprav si je veliko ogledoval gorice in vinske kleti, ljutomerskega vina zaradi slabe izkušnje s potovanja po Medžimurju in lastnega pravila, da pre-gret ne pije vina, ni poskusil. Načeloma je Slomšku v Ljutomeru zelo ugajalo. Videz trga in prijaznost duhovščine sta nanj naredila precejšen vtis, zelo všeč mu je bil tudi razgled, ki se je ponujal z okoliških vinskih gričev.

Obisk leta 1861: Slomšek obiše Ljutomer kot lavantinski knezoškof

Slomšek je bil za lavantinskega škofa oziroma, natančneje, knezoškofa imenovan leta 1846. V času škofovanja so ga zelo zaposlovala škofovska opravila v lastni škofiji ter drugi pastoralni, literarni in narodnoodbuditeljski projekti, od začetka ali sredine petdesetih let naprej še posebej priprave na selitev sedeža lavantinske škofije, do katere je prišlo leta 1859. V gradivu, ki je nastalo v času priprav na selitev, se župnija Ljutomer ne omenja pogosto. Skupaj z drugimi župnijami v dekaniji (leta 1854 je bil sedež dekanije iz Ljutomera prenesen v Sv. Jurij ob Ščavnici)³² se na primer navaja v seznamu beneficijev in župnij v mariborskem okrožju, za katere je bilo dogovorjeno, da bodo ob selitvi pripadli lavantinski škofiji.³³ Duhovniki in verniki ljutomerske župnije so tudi finančno pomagali pri pripravah na selitev.³⁴ Nekoliko drugače je bilo pri nekaterih župnijah v okolici (Sv. Benedikt, Mala Nedelja, Sv. Jurij ob Ščavnici, Sv. Križ/Križevci pri Ljutomeru, Sv. Anton v Slovenskih goricah, Wies/Travnik/ in Kapela pri Radencih), pri katerih se je Slomšek skupaj s sekovskim škofom ukvarjal z zamenjavo patronatov.³⁵ Ker je bila ljutomerska župnija pod patronatom verskega sklada, te težave z njo ni bilo.

Kot piše Slekovec v župnijski kroniki, so se vsi Slovenci zelo razveselili selitve škofijskega sedeža iz koroškega Šentandraža v štajerski Maribor. Ob Slomškovem slovesnem ustoličenju v mariborski stolnici 4. septembra 1859 je bil z nekaterimi drugimi odličnimi župljani prisoten tudi ljutomerski župnik dr. Anton Klemenčič (1819–1873).³⁶ Šele po uradni selitvi škofijskega sedeža se je škof Slomšek

lahko posvetil vizitaciji novih dekanij v mariborskem okrožju in seznanjanju s stanjem na terenu. Z vizitacijami novih dekanij je začel leta 1860 ter z njimi nadaljeval leta 1861, ko je prišla na vrsto tudi dekanija Sv. Jurij ob Ščavnici. Župnije te dekanije, vključno z ljutomersko, je obiskal julija 1861. Ob tej priložnosti je Slomšek prvokrat in tudi edinkrat obiskal Ljutomer v vlogi škofa ordinarija. V primerjavi s prvim obiskom leta 1837, ki je imel bolj neformalni značaj, je imel obisk leta 1861 bolj uradni in po pričakovanju pastoralni značaj (vizitacija in birmovanje).

Ko je Slomšek poleti 1861 vizitiral Ljutomer, so tam pastirovali že omenjeni župnik dr. Anton Klemenčič ter kaplani Andrej Vuk (1827–1885), Rajmund Repotočnik (1834–1873) in Franc Ermenc (1832–1897),³⁷ ki je s 1. majem tega leta zamenjal Janeza Rajšpa (1806–1881). Od prvega Slomškovega obiska naprej je število vernikov naraslo, leta 1861 je bilo v župniji 5610 župljanov.³⁸

Kot poroča Slekovec v župnijski kroniki, je Slomšek v petek, 26. julija, iz Svetinj prispel v Cezanjevce, ki so takrat spadali pod Ljutomer, kjer je v cerkvi izprašal otroke iz znanja krščanskega nauka, nato pa se odpravil v Križevce pri Ljutomeru. Naslednji dan, to je v soboto, 27. julija, je prispel v Ljutomer, kjer so ga pristrčno sprejeli in v slovesnem sprevodu odpeljali v cerkev. Nedelja je bila namenjena birmovanju in stikom z ljudmi: »Kakor ljubeznjiv oče pogovarjal se je nepozabljeni vladika z otroci in odraslimi, izpraševaje jih krščanski nauk, in globoko v srce segala je vsem Slomškova mila beseda, ki mu je tekla sladko in gladko iz ust, kakor bi rožice sadil.«³⁹

Ob vizitaciji je župnik dr. Anton Klemenčič pripravil obsežno in vsebinsko zelo bogato poročilo ali promemorijo o stanju v župniji z naslovom *Promemoria über den moralischen Zustand der Pfarre Luttenberg im Jahre 1861*.⁴⁰ Klemenčič, sicer znan po narodnoodbuditelskem delu in veliki vlogi pri organizaciji ljutomerskega tabora leta 1868,⁴¹ se je rodil 26. maja 1819 v župniji Kapela pri Radencih. Študiral je v graškem bogoslovnem semenišču in bil 27. julija 1843 kot bogoslovec tretjega letnika posvečen v duhovnika. Po končanem študiju je od 15. avgusta 1844 do 6. marca 1845 služboval kot kaplan v župniji Heiligenkreuz am Waasen, od koder je odšel za kaplana v župnijo Fernitz, kjer je ostal do 22. oktobra 1849.

³⁷ NŠAM, Službeni listi duhovnikov, šk. 2, Ermenc, Franc. Kovačič sicer navaja, da je Ermenc postal ljutomerski kaplan šele jeseni 1861, vendar je iz gradiva v nadškofijskem arhivu, predvsem njegovega službenega lista, razvidno, da je službo nastopil že s 1. majem (Kovačič, *Ljutomer*, str. 65).

³⁸ *Personalstand des Bisthumes Lavant*, str. 25.

³⁹ SI PAM/X1700/002/004/001 Digitalizati krajepisno zgodovinske razprave Mateja Slekovca z naslovom Trg in župnija Ljutomer iz leta 1896, 2012, str. 543.

⁴⁰ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, XXIV – B – Kanonične vizitacije, Dekanija Sv. Jurij ob Ščavnici, Promemoria über den moralischen Zustand der Pfarre Luttenberg im Jahre 1861, 27. 7. 1861.

⁴¹ Vrtnjak, *Prvi slovenski tabor*, str. 32, 36, 38, 75, 82 itd.

³² Kovačič, *Ljutomer*, str. 38.

³³ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, XXI – A – 44, 11. 12. 1856.

³⁴ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, XXI – B – 214.

³⁵ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, XV – C – 8.

³⁶ SI PAM/X1700/002/004/001 Digitalizati krajepisno zgodovinske razprave Mateja Slekovca z naslovom Trg in župnija Ljutomer iz leta 1896, 2012, str. 540.

Istega leta je bil promoviran v doktorja teologije. Po promociji je od 22. oktobra 1849 do konca leta 1850 deloval kot suplent moralke na graški univerzi. 1. januarja 1851 je odšel za kaplana v župnijo Graz - Kalvarienberg, kjer je ostal do 28. marca istega leta. Od 30. marca do 14. novembra 1851 je bil administrator »in spiritualibus« oziroma upravitelj v »duhovnih zadevah« v župniji Sv. Videm ob Ščavnici, nato pa podravnatelj graškega bogoslovnega semenišča. 2. novembra 1854 je postal župnik v Ljutomeru, kjer je ostal do smrti 11. novembra 1873.⁴²

V že omenjeni promemorii, datirani s 27. julijem 1861, je predstavil stanje v župniji. Čeprav se v naslovu omenja samo moralno stanje v župniji, je orisal versko življenje, moralno oziroma нравstveno stanje ter stanje šolstva, manj pa se je posvečal zgodovini župnije, cerkvam in njihovi opremi. Klemenčičevo promemorio lahko opredelimo kot vzorčni primer vsebinsko kvalitetnega opisa stanja v župniji. Čeprav so podobne promemorie v tem času pisali tudi drugi duhovniki in so vse nastale po istem vzorcu, ki so ga sestavili na škofiji, je Klemenčičeva presenetljivo bogata in pronicljiva. Čeprav je v promemorii opisal moralno stanje v župniji, tako kot ga je videl sam, so iz nje jasno razvidne nekatere težave, s katerimi so se na sredini in v drugi polovici 19. stoletja soočali njegovi župljani in z njimi vred v določeni meri tudi on sam (rojstva nezakonskih otrok, tatvine, alkoholizem, težave v šolstvu, na čelu z izostajanjem in neobiskovanjem pouka, težave v pastoralni itd.). V promemorii stanja ni samo opisal, ampak ga je poskušal tudi analizirati, pri čemer je uporabil sociološki pristop. Klemenčič je namreč moralno stanje povezal s socialnimi dejavniki oziroma, povedano drugače: vzroke za nekatere moralne pregrehe in prekrške svojih vernikov je iskal v življenjskih razmerah, v katerih so živeli (pripadnost najnižjim socialnim slojem, revščina, odsotnost družinskih vezi ter s tem povezanega socialnega nadzora), o čemer bo več napisanega v nadaljevanju. Čeprav je Klemenčič zanimanje za sociologijo in sociološke ideje pokazal tudi v nekaterih svojih govorih,⁴³ je ostalo v senci njegovega narodno-buditeljskega delovanja.

V promemorii je opisal dobre in slabe lastnosti svojih vernikov. Med pozitivnimi lastnostmi je izpostavil smisel za versko življenje, ki se je najbolj odražal v vestnem izpolnjevanju verskih dolžnosti (molitev, obiskovanje bogoslužja, prejemanje zakramentov), in pripravljenost pomagati. Kot primer za to, da so Ljutomerčani res radi pomagali ljudem v stiski, je navedel požar leta 1856, v katerem je zgorelo 10 hiš. Po požaru je samo v treh dneh zbral precejšnje količine žita, lesa in drugih potrebnih stvari.⁴⁴

Med slabimi lastnostmi oziroma moralnimi pregrehami župljanov je izpostavil lahkomišelnost, tatvine, pijančevanje in nečistovanje, ki je vodilo do rojstev nezakonskih otrok.⁴⁵ Lahkomiselnost je videl predvsem v tem, da so ljudje kaj radi pozabljali na dano besedo ali sprejete obveznosti, kar so pogosto storili pod vplivom alkohola. Glede pijančevanja je Klemenčič svoje župljane opisal kot priložnostne pivce, ki zlasti radi pijejo čez mero v primeru, da jim ni treba plačati oziroma če plača kdo drug. Po njegovih besedah so v tem času Ljutomerčani bolj kot žgane pijače pili vino, kar pomeni, da problem pitja žganih pijač ni bil tako razširjen. Nadalje je izpostavil, da je pitje žganih pijač še posebej nevarno za mladino, ki do njih pride v gostilnah na trgu. Gostilne sicer po njegovem dajejo le malo možnosti za kršenje zakona, ker ponujajo večinoma slabo vino, ljudje pa imajo doma tako ali tako boljšega. Žal Slomšek, za katerega je znano, da se je boril proti pretiranemu pitju, še posebej žganih pijač,⁴⁶ v rešitvi vizitacije problema alkoholizma ni izpostavil oziroma se na Klemenčičeve trditve ni posebej ozval.

Klemenčič se je v promemorii posvetil tudi problemu nečistovanja (nedovoljeni spolni odnosi) in nezakonskim otrokom.⁴⁷ Pri tem je izpostavil, da se pri okoli 6000 župljanih (šematizem za leto 1861 jih sicer navaja 5610)⁴⁸ rodi med 16 in 25 nezakonskih otrok, kar znaša okoli 10 % vseh rojenih otrok. Pri analizi problema je izpostavil socialni sloj oziroma družbeni stan nezakonskih mater. Po njegovem opažanju se nezakonski otroci niso rojevali toliko kmečkim hčerkam, ampak viničarskim, kajžarskim in gostaškim hčerkam ter deklam. Pri orisovanju problema se ni popolnoma izognil moraliziranju, ampak je zapisal, da je njegova ugotovitev v čast kmečkim hčerkam in da so nasprotno predvsem dekle, najemnice in viničarske hčere tiste, ki se dajo zapeljati, zaradi česar jih je označil kot prostitutke po sili revščine. Kljub moralnemu očitaniu in deloma zgražanju je vendarle opazil in opozoril na korelacijo med družbenim okoljem oziroma življenjskimi razmerami in deležem nezakonskih otrok, ki so jo pozneje, v 20. in 21. stoletju, izpostavili številni raziskovalci. Ti so tako ugotavljali, da so v 19. in na začetku 20. stoletja med nezakonskimi materami prevladovala dekleta iz socialno najšibkejših družbenih slojev, predvsem kaj-

– B – Kanonične vizitacije, Dekanija Sv. Jurij ob Ščavnici, Promemoria über den moralischen Zustand der Pfarre Luttenberg im Jahre 1861, 27. 7. 1861, str. 1–2.

⁴⁵ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, XXIV – B – Kanonične vizitacije, Dekanija Sv. Jurij ob Ščavnici, Promemoria über den moralischen Zustand der Pfarre Luttenberg im Jahre 1861, 27. 7. 1861, str. 2–4.

⁴⁶ Čuček, Anton Martin Slomšek, str. 45–57.

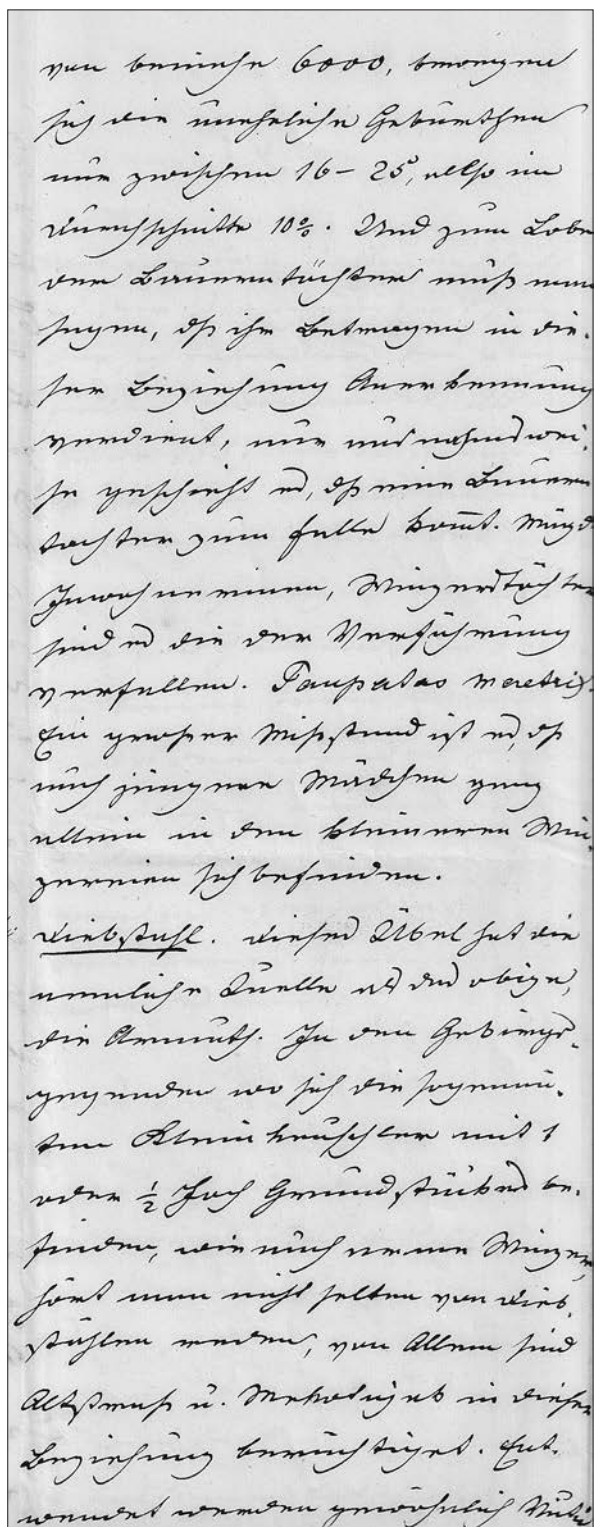
⁴⁷ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, XXIV – B – Kanonične vizitacije, Dekanija Sv. Jurij ob Ščavnici, Promemoria über den moralischen Zustand der Pfarre Luttenberg im Jahre 1861, 27. 7. 1861, str. 3–4.

⁴⁸ *Personalstand des Bisthumes Lavant*, str. 25.

⁴² NŠAM, Službeni listi duhovnikov, šk. 3, Klemenčič, Anton; NŠAM, Kartoteka duhovnikov, šk. 12, Klemenčič, Anton; Kovačič, Ljutomer, str. 58.

⁴³ Gl. na primer Rihtarič, Kapelski tabor leta 1870, str. 134.

⁴⁴ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, XXIV

Klemenčičeva promemorija iz leta 1861: razmišljanje o nezakonskih otrocih (NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, XXIV – B – Kanonične vizitacije, Dekanija Sv. Jurij ob Ščavnici).

žarske in gostaške hčerke ter deklet.⁴⁹ Klemenčič je bil v tem času v dekaniji (in verjetno tudi v celotni škofiji) eden redkih duhovnikov, ki je opazil povezovalno med družbenim stanom in deležem nezakonskih otrok. Ostali duhovniki, če so že opisovali slabe lastnosti svojih vernikov, navadno niso podajali analiz njihovega vedenja. Žal Slomšek ni podal kake opombe na te ugotovitve, vendar je iz njegovega delovanja znano, da je visoko cenil in vernikom vseskozi označeval vrednoto krščanske čistosti oziroma devštva.⁵⁰ Po drugi strani je tudi znano, da ni bil neobčutljiv za socialno vprašanje, ki ga je večinoma dojemal v luči pastore. Rešitev socialnih problemov je videl predvsem v boljši izobrazbi.⁵¹

Z analizo podatkov v rojstni matični knjigi lahko ugotovimo, da je Klemenčič v zvezi z rojstvi nezakonskih otrok podal zelo realno sliko.⁵² Leta 1861 se je v župniji rodilo 207 otrok, od tega 29 nezakonskih. Delež nezakonskih otrok je znašal 14 %. Med temi 29 nezakonskimi otroki je bilo pozneje deset otrok s poroko staršev pozakonjenih. Podobno je bilo v letu 1860. Med 153 otroki se je rodilo 21 nezakonskih, med katerimi sta bila dva pozneje pozakonjena. Delež nezakonskih otrok je tako znašal 13,7 %. Kar se tiče socialnega sloja, iz katerega so izhajale nezakonske matere, lahko za leto 1861 ugotovimo, da je bilo med 29 nezakonskimi materami kar 17 takšnih, ki so bile bodisi kajžarske, viničarske ali gostaške hčerke oziroma deklet, gostačice ali viničarke. Čeprav se ugotovitev ponuja kar sama po sebi, je treba pri analizi upoštevati tudi to, da so podatki v matičnih knjigah včasih nepopolni ali celo niso navedeni, upoštevati pa je treba tudi delež posameznega socialnega sloja znotraj celotne populacije. Če so viničarji, kajžarji, gostači in posli predstavljali zelo visok delež populacije v župniji, je bil po pričakovanju med njimi tolikšen tudi delež nezakonskih otrok. Takšna analiza, ki bi bila sicer zelo zanimiva, presega namen tega članka.

Klemenčič je na socialno ozadje problema opozoril tudi pri naslednji slabi lastnosti svojih župljanov, to je nagnjenosti h kraji, za katero je zapisal, da korenini v revščini. Kraje so bile pogoste predvsem v okoliških grčih, kjer je živel veliko kajžarjev in viničarjev. Ljudje so predvsem pozimi kradli hrano.⁵³

⁴⁹ Makarovič, *Sele in Selani*, str. 73; Ramšak, »Mama me je s policijo«, str. 291. Pri obravnavanju problema nezakonskih otrok je treba tudi poudariti, da je bil delež nezakonskih otrok v drugi polovici 19. stoletja in na začetku 20. stoletja v deželah, kjer so živeli Slovenci, daleč najvišji na Koroškem, Koroški sta sledili Štajerska in Kranjska (gl. Mitterauer, *Historisch-anthropologische Familienforschung*, str. 249).

⁵⁰ Slomšek je na to temo veliko pridigal in pisal. Za dekleta je sestavil celo posebni knjižici *Keršanske devštvo: potrebni nauki, izgledi ino molitve za žensko mladost*.

⁵¹ Granda, Slomšek in socialno vprašanje, str. 61–63.

⁵² NŠAM, RMK Ljutomer 1854–1862.

⁵³ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, XXIV – B – Kanonične vizitacije, Dekanija Sv. Jurij ob Ščavnici, Promemoria über den moralischen Zustand der Pfarre Luttenberg im Jahre 1861, 27. 7. 1861, str. 4.

V nasprotju z opisom moralnega življenja opis verskega življenja in šolstva v župniji veliko manj izstopa. Ob navajanju podatkov o cerkvah in kapelah, bratovščinah, bogoslužju, krščanskem nauku, nedeljski šoli itn. je opazna predvsem trditev, da se krščanskega nauka precej bolj vestno kot moška udeležuje ženska mladina. Po pričakovanju je Klemenčič tudi na tem področju poskušal prodreti v srž problema: kmečki fantje se ukvarjajo s konji, revnejši pa hodijo delat na Hrvaško in Madžarsko.⁵⁴ Tudi v tem pogledu je torej korenine problema videl v socialnih in družbenih dejavnostih.

Kot je bilo že omenjeno, iz ohranjenega gradiva ni mogoče ugotoviti, kako podrobno se je Slomšek seznanil s promemorijo. Da jo je imel v rokah, kaže dejstvo, da je na zadnjo stran zapisal osnutek rešitve vizitacije in nekaj opomb o katehetski službi. Iz njegovih opomb lahko ugotovimo, da so vsi štirje duhovniki delovali kot kateheti in da so svojo službo zadovoljivo opravljali, o čemer se je lahko prepričal pri skušnji.⁵⁵

Po koncu vizitacije je Slomšek napisal rešitev vizitacije, v kateri se je o stanju v župniji pozitivno oziroma pohvalno izrazil. Otroci so bili v veri dobro poučeni, cerkev je bila primerno urejena in opremljena. Svetoval je le, naj ob priložnosti pozlatijo nekaj kelihov in v zakristiji sestavijo nov seznam mašnih ustanov. Na koncu je vsem duhovnikom izrekel za služeno pohvalo za izkazano vnemo in delo na vseh področjih njihovega pastoralnega delovanja.⁵⁶ Ocena je bila pričakovana, podobno pohvalo je ob Slomškovih vizitacijah prejela večina župnij, o čemer se lahko prepričamo s pregledom gradiva, ki je nastalo ob njegovih vizitacijah.⁵⁷

Vizitacija iz leta 1861 je edina, ki jo je škof Slomšek opravil v Ljutomerski župniji. Žal je že naslednje leto umrl, tako da je naslednjo vizitacijo leta 1868 opravil njegov naslednik Jakob Maksimilijan Stepišnik (1815–1889).⁵⁸ Pri navajanju podatkov o obiskih in vizitacijah lavantinskih škofov ne smemo pozabiti, da so Ljutomersko župnijo v novem veku večkrat vizitirali sekovski škofje oziroma njihovi pooblaščenici,

kot so bili arhidiakoni. Tozadevno gradivo je zbral in objavil Jože Mlinarič,⁵⁹ njegove objave dopolnjujejo podatki v Slekovčevi župnijski kroniki.⁶⁰ V novem veku se sekovski škofje v Ljutomeru niso mudili samo ob vizitacijah, ampak tudi zaradi posvetitev cerkva in oltarjev ter birmovanj.⁶¹ Tako je sekovski škof Janez Ernst pl. Thun in Hohenstein leta 1687 v župnijski cerkvi v samo treh dneh birmal kar 9.726 oseb,⁶² pri čemer je treba poudariti, da vsi birmanci niso izhajali iz domače župnije, ampak so prihajali tudi iz sosednjih župnij in dekanij, kot se navaja v vizitacijskih zapisnikih ptujske dekanije iz 18. stoletja.⁶³

Če se na koncu vrnemo k drugim stikom med Ljutomerom in škofom Slomškom v času, ko je Ljutomer spadal pod lavantinsko škofijo, je treba omeniti še pisne stike. V obdobju od leta 1860 do Slomškove smrti je bilo med lavantinskim ordinariatom in Ljutomersko župnijo izmenjanih kar nekaj dopisov. Podatke o tej korespondenci lahko spremljamo v delovodnikih in spisih škofijske pisarne, ki jih hrani Nadškofijski arhiv Maribor. V protokolu za leto 1859 ni zabeležen noben uradni dopis, kar lahko razložimo s tem, da je mariborsko okrožje pod lavantinsko škofijo prišlo šele septembra, tako da je v tem letu ostalo le malo časa za dopisovanje in reševanje uradnih zadev. Prvi spis je zabeležen v protokolu za leto 1860, in sicer z datumom 21. avgust. Nanaša se na zapuščino duhovnika Mihaela Jaklina,⁶⁴ torej tistega župnika, ki je sprejel Slomška ob njegovem obisku leta 1837. Jaklin je namreč v oporoki nekaj denarja zapustil tudi Ljutomerski župnijski cerkvi. Tako je župnijska cerkev leta 1860 iz njegove zapuščine dobila 335 gld in 38 kr. Dopis iz 21. avgusta ni bil edini na to temo, ampak se jih je v naslednjih letih zvrstilo še kar nekaj.⁶⁵ Nadalje sta si škofijski ordinariat in Ljutomerska župnija v letih do Slomškove smrti izmenjala še nekaj drugih dopisov, ki so se nanašali na finančne, gospodarske, zakonske in personalne zadeve ter popravke matičnih knjig.⁶⁶

⁵⁴ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, XXIV – B – Kanonične vizitacije, Dekanija Sv. Jurij ob Ščavnici, Promemoria über den moralischen Zustand der Pfarre Luttenberg im Jahre 1861, 27. 7. 1861, str. 6–7.

⁵⁵ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, XXIV – B – Kanonične vizitacije, Dekanija Sv. Jurij ob Ščavnici, Promemoria über den moralischen Zustand der Pfarre Luttenberg im Jahre 1861: Slomškove opombe k promemoriji, 27. 7. 1861, str. 12.

⁵⁶ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, XXIV – B – Kanonične vizitacije, Vizitacija dekanije Sv. Jurij ob Ščavnici l. 1861, Rešitev vizitacije [župnije Ljutomer], 1. 8. 1861.

⁵⁷ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, XXIV – A in B – Kanonične vizitacije.

⁵⁸ SI PAM/X1700/002/004/001 Digitalizati krajepisno zgodovinske razprave Mateja Slekovca z naslovom Trg in župnija Ljutomer iz leta 1896, 2012, str. 544.

⁵⁹ *Vizitacije sekovskih škofov Martina Brennerja in Jakoba Eberleina na slovenskem Štajerskem; Župnije na slovenskem Štajerskem v vizitacijskih zapisnikih arhidiakonata med Dravo in Muro: 1656–1774.*

⁶⁰ SI PAM/X1700/002/004/001 Digitalizati krajepisno zgodovinske razprave Mateja Slekovec z naslovom Trg in župnija Ljutomer iz leta 1896, 2012, str. 523–540.

⁶¹ Veselsky, *Die Konsekrationsberichte*.

⁶² Prav tam, str. 18.

⁶³ NŠAM, Škofijska pisarna, D XXII – Ptuj, šk. 5.

⁶⁴ NŠAM, Protokoli škofijske pisarne, Protokol za leto 1860, del. št. 2194 z dne 21. avgusta.

⁶⁵ NŠAM, Protokoli škofijske pisarne; Kovačič, *Ljutomer*, str. 55; Maček, *Mašne in svetne ustanove*, str. 350.

⁶⁶ NŠAM, Škofijska pisarna, D XXI – Ljutomer, šk. 10; NŠAM, Škofijska pisarna, Protokoli škofijske pisarne, Protokol za leto 1861 in Protokol za leto 1862.

Sklep

Lavantinski oziroma bodoči lavantinski škof Anton Martin Slomšek je Ljutomer obiskal dvakrat. Do prvega obiska je prišlo leta 1837, ko je bil spiritual v celovškem bogoslovju. Obiskal je vinske gorice in klet, s pastoralnimi zadevami se ni ukvarjal. Po selitvi škofijskega sedeža je kot lavantinski knezoškof Ljutomer obiskal julija 1861, ko je opravil kanonično vizitacijo in podeljeval zakrament svete birmе. Obisk iz leta 1861 je bil predvsem pastoralnega značaja: seznanil se je z razmerami v župniji, opravil birmovanje ter pri otrocih in tudi odraslih preverjal znanje krščanskega nauka. Po Slomškovi smrti so Ljutomer obiskovali njegovi nasledniki, prvi je Ljutomer leta 1868 obiskal škof Stepišnik.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

NŠAM – Nadškofijski arhiv Maribor

Kartoteka duhovnikov

Službeni listi duhovnikov

Škofijska pisarna, D XXI – Ljutomer

Škofijska pisarna, D XXII – Ptuj

Škofijska pisarna, Protokoli škofijske pisarne

Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin

Župnija Ljutomer, matične knjige.

SI PAM – Pokrajinski arhiv Maribor

Digitalizati krajepisno zgodovinske razprave

Mateja Slekovca z naslovom Trg in župnija Lju-

tomer iz leta 1896, 2012 (<https://vac.sjas.gov.si/vac/search/file?uodid=1979654&id=269219>).

LITERATURA IN OBJAVLJENI VIRI

Ambrožič, Matjaž: Patronatno pravo in jožefinski patronati kranjskega verskega sklada. *Bogoslovni vestnik* 72, 2012, št. 1, str. 71–88.

Čuček, Filip: Anton Martin Slomšek in problem alkoholizma (ter tobaka) na Spodnjem Štajerskem. *Zgodovina za vse: vse za zgodovino* 15, 2008, št. 2, str. 45–57.

Granda, Stane: Slomšek in socialno vprašanje. *Zbornik Slomškovih simpozijev 2009–2012*. Šentjur: Ljudska univerza, 2012, str. 61–63.

Höfler, Janez: *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem: k razvoju cerkvene teritorialne organizacije slovenskih dežel v srednjem veku*. Ljubljana: Viharnik, 2013.

Hrastelj, Franc: *Otrok luči: zgodovinska povest o Antonu Martinu Slomšku*. Ljubljana: Družina, 1999.

Kosar, Franc: *Anton Martin Slomšek, Fürst-Bischof von Lavant / dargestellt in seinem Leben und Wirken von Franz Kosar*. Marburg: E. Janschitz, 1863.

Kovačič, Franc: *Ljutomer: zgodovina trga in sreza*. V Mariboru: Zgodovinsko društvo, 1926.

Kovačič, Franc: *Služabnik božji Anton Martin Slomšek, knezoškof lavantinski (prvi del)*. V Celju: Družba sv. Mohorja, 1934.

Kovačič, Franc: *Zgodovina lavantinske škofije (1228–1928)*. Maribor: Lavantinski kn. šk. ordinariat, 1928.

Maček, Jože: *Mašne in svetne ustanove ter legati v Lavantinski škofiji III/1*. Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba, 2015.

Makarovič, Marija: *Sele in Selani: narodopisna podoba ljudi in krajev pod Košuto*. Celovec, Ljubljana, Wien: Mohorjeva založba, 1994.

Mitterauer, Michael: *Historisch-anthropologische Familienforschung: Fragestellung und Zugangsweisen*. Wien, Köln: Böhlau, 1990.

Mlinarič, Jože: *Prizadevanja sekovskih škofov Martina Brennerja (1585 do 1615) in Jakoba Eberleina kot generalnih vikarjev salzburskih škofov za katoliško versko prenovo na Štajerskem v luči protokolov 1585–1614 in vizitacijskih zapisnikov iz 1607, 1608 in 1617–19*. Ljubljana: Teološka fakulteta, Inštitut za zgodovino Cerkev, 1983 (*Acta Ecclesiastica Sloveniae*; 5).

Mlinarič, Jože: *Župnije na slovenskem Štajerskem v vizitacijskih zapisnikih arhidiakonata med Dravo in Muro: 1656–1774*. Ljubljana: Teološka fakulteta, Inštitut za zgodovino Cerkev, 1987 (*Acta Ecclesiastica Sloveniae*; 9).

Personalstand der Sekular und Regulargeistlichkeit des Bistums Seckau in Steyermark im Jahre 1837. Abgeschlossen mit 20. November 1836. Graz: Im Verlage der Ordinariatsskanzley.

Personalstand des Bisthumes Lavant. Mit Anfang des Kirchenjahres 1861. Maribor: Eduard Janschitz.

Ramšak, Mojca: »Mama me je s policijo gnala nazaj, ko sem dobila sina« ali O nezakonskih otrocih in njihovih starših na Koroškem v 19. in prvi polovici 20. stoletja. *Etnolog: glasnik Slovenskega etnografskega muzeja* [Nova vrsta], 7=58, 1997, str. 289–312.

Rihtarič, Ivan: Kapelski tabor leta 1870. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 79, 2008, št. 1/2, str. 132–138.

Slomšek, Anton Martin: *Kršansko devišstvo: potrebni nauki, izgledi ino molitve za žensko mladost*. V Celovci: natisnil ino na prodaj ima Janez Leon, 1847.

Veselsky, Oskar: *Die Konsekrationsberichte aus dem Weihebuch der Diözese Seckau von 1680–1758*. Im Graz: Im Selbstverlag der Historischen Landeskommision für Steiermark, 2003 (Quellen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark; XXIV).

Vrbnjak, Viktor: *Prvi slovenski tabor v Ljutomeru*. Maribor: Obzorja, 1968.

S U M M A R Y

Slomšek visited Ljutomer not once but twice

Prince-Bishop of Lavant Anton Martin Slomšek (1800–1862), visited the market town/parish of Ljutomer twice. The first time was in 1837, when he, still serving as a spiritual in the Klagenfurt seminary, set out on one of his holiday trips. The second visit took place in 1861, following the transfer of the episcopal see, when he arrived in Ljutomer for the first and only time as Prince-Bishop of Lavant. It was only after 1859, when the episcopal see was moved from Sankt Andrä in Carinthia to Maribor that Ljutomer, along with the entire Maribor district, came under the Diocese of Lavant. Until then, it had belonged to the Diocese of Seckau. Most information regarding Slomšek's visits to Ljutomer can be found in documents from his legacy, kept by the Archdiocesan Archives of Maribor, and the Ljutomer parish chronicle *Trg in župnija Ljutomer* (Market Town and Parish of Ljutomer), compiled by Matej Slekovec (1846–1903).

The two visits to Ljutomer were very different in nature. The one in 1837 was an informal event, during which Slomšek visited the place and its surroundings, including the chaplaincy wine cellar and the wine-growing hills. The visit to the chaplaincy wine cellar rekindled Slomšek's memory of the time of serving as a chaplain in the wine-growing areas (Bizeljско and Nova Cerkev). In Ljutomer, he was especially impressed by the market town's elegant appearance, the cordiality of the local clergy, and the views from the surrounding hills. In the company of

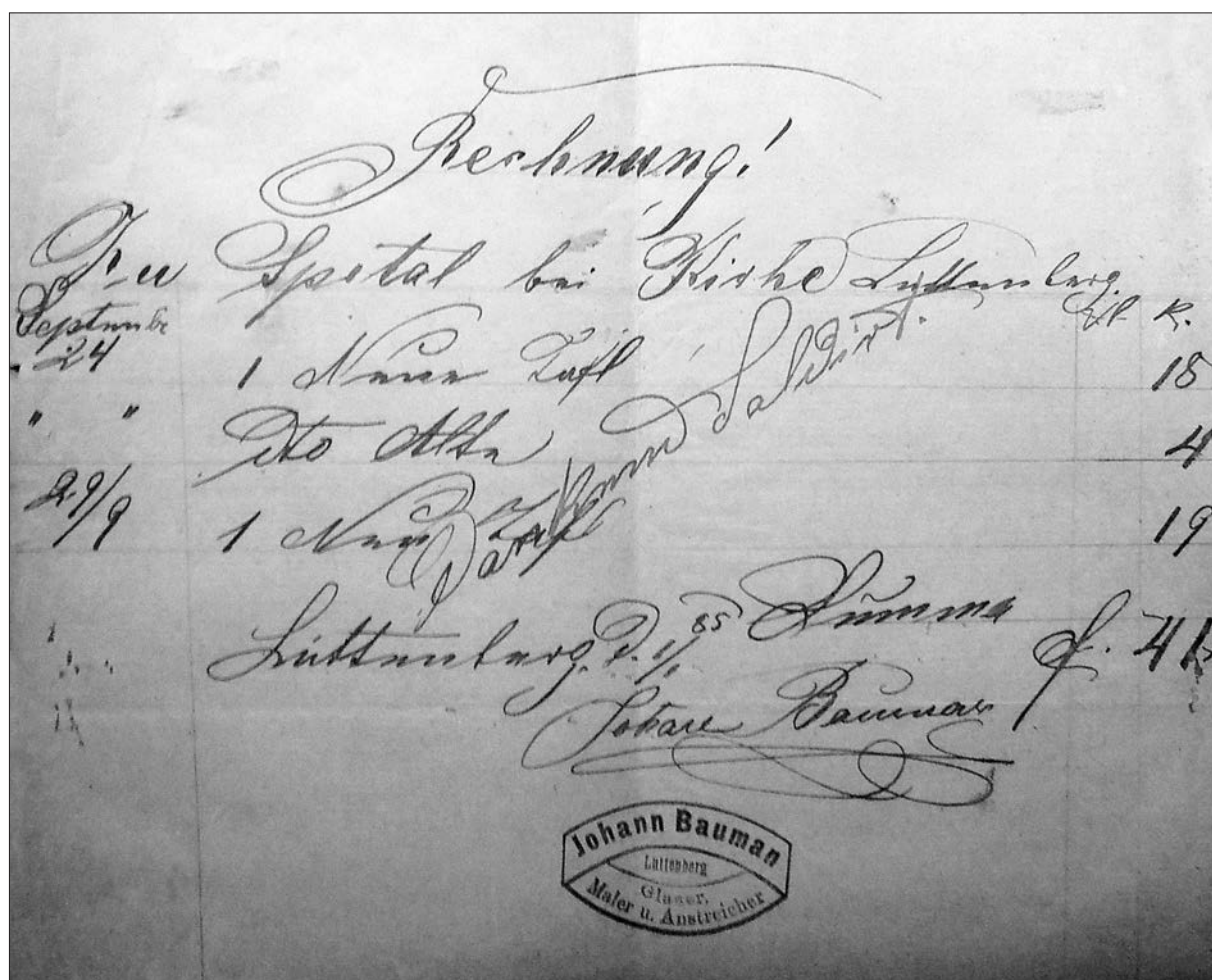
local chaplains, he also visited the nearby settlement of Jeruzalem. Although he wrote extensively about viticulture, he never touched the local wine due to a poor experience that he had in Croatia and his personal rule never to drink alcohol when hot.

Slomšek's second visit to Ljutomer in 1861 was of a more formal nature. This time he arrived as an ordinary to perform a canonical visitation and administer the Sacrament of the Confirmation. During the visitation, he took note of the situation in the parish and tested both children and adults for their knowledge of Christian teachings. He was very satisfied: the church was well maintained and equipped with all necessary items, the children passed the exam with flying colours, and the people were pleased with the clergy and its work. Rising to the occasion, the parish priest, Dr Anton Klemenčič (1819–1873), known for his national revivalist endeavours and pivotal role in organizing Ljutomer's mass political meeting, called "tabor", compiled a special promemoria, describing the moral and religious life in the parish. In conveying the moral status of the parish, Klemenčič employed the sociological approach, which was a rare practice among the clergy. Albeit not without moralization, he found, among other things, that the highest number of illegitimate children were born to mothers from the poorest social strata, for example, cottagers', vinedressers', tenants' and landless peasants' daughters and handmaids.

In the period between the transfer of the episcopal see and Slomšek's death in 1862, the parish and the diocese maintained official correspondence, with the first letter dating to 1860. Based on work logs and materials preserved, it seems safe to conclude that the correspondence primarily dealt with the economic, financial, personnel, and civil matters.

Kužno znamenje s kipom Brezmadežne na Glavnem trgu v Ljutomeru, postavljeno leta 1729 in obnovljeno leta 1854; razglednica iz leta 1930 (hrani SKL, OE Muzej).

Račun za ljutomerski špital, 1885 (arhiv Župnije Ljutomer).

ISSN 0023-4923 (tiskana izdaja)
ISSN 2670-6865 (spletna izdaja)
UDK 94(497.4)